

Kirja-arvioita

Kulutusjuhlasta vuoteen 2021

OSMO FORSSELL

Emeritusprofessori

Oulun yliopisto

Ekonomisteina ja Suomen kansalaisina elämme mielenkiintoista aikaa. Takana on vuosisata, jonka aikana emme koskaan ole kokeneet sel-laista 25 vuoden jaksoa, jolloin henkeä kohden lasketun kansantuotteen keskimääräinen vuosikasvu olisi ollut negatiivinen, vaikka sotavuodetkin ovat mukana. Kuitenkin olemme 1990-luvulla kokeneet vuosisadan pahimman laman. Mitä olemme oppineet tästä ja miltä tulevaisuus näyttää? Oppimestareinamme ovat seuraavassa Suomen Pankin pääjohtajana toiminut Rolf Kullbergsekä maamme kansantaloustieteen ja tulevaisuuden arvioinnin eturivin tutkijat. Laadun takeena on vankka talouselä-mämme käytännön tuntemus ja kansantaloustieteen teorian ja empirian hallinta.

Rolf Kullberg: ... ja niin päättyi kulutusjuhla, Werner Söderström osakeyhtiö, Juva 1996, 262s.

Me ekonomistit olemme usein analysoidessamme kansantalouden ilmiöitä kirjaviisauden ja tilastojen varassa. Olemme verraten kaukana käytännön talouspolitiikan tärkeistä päätöksistä. Voimme vain arvailla, miten poliittiset realiteetit ja käytännön intressit vaikuttavat päätöksiin. Tätä kuilua voimme kaventaa lukemalla Rolf Kullbergin kirjan. Hän on erittäin sopiva henkilö kertomaan talouspolitiikan päätöksenteon syövereistä useastakin syystä. Hän on suorittanut yliopisto-opintonsa kansantaloustieteessä ja toiminut usealla talouspolitiikan päätöksenteon keskeisellä paikalla: ekonomistina ja päällikkönä Pohjoismaiden Yhdyspankin taloudellisessa sihteeristössä, valtiovarainministeriön kansantalousosaston ylijohtajana, Suomen Yhdyspankin johtokunnan jäsenenä ja Suomen Pankin johtokunnan jäsenenä ja puheenjohtajana. Kun ura vielä ajoittuu Suomen

kansantalouden tähänastisten muutosten myrskyisimpään kauteen, lukija voi todella odottaa saavansa mielenkiintoista ja läheltä koettua tietoa talouspoliittisesta päätöksenteosta.

Kirjan ensimmäisessä osassa Kullberg tarkastelee 1980-luvun taustoja ja tapahtumia viidessä artikkelissa. Niissä käsitellään raha- ja valuuttamarkkinoiden säännöstelyn purkamista, vakaan markan politiikkaa, keskuspankkipoliittista kädenvääntöä, pankkien tietä kriisiin ja ajanjakso noususta lamaan vuosina 1985-1991. Revalvaatiot ja devalvaatiot, korkepolitiikka, luottoekspansio ja rahapolitiikan uudet keinot ruoditaan yksityiskohtaisesti ajan saatossa. Poliitikkojen, työmarkkinoiden osapuolten ja hallituksen ministerien lausunnot ja tekemiset tuovat tarkasteluun sisäpiirin tapahtumat. Erityisesti luku, missä tarkastellaan 1980-luvun kokonaiskehitystä, noususta lamaan, on mielestäni analyyttisesti selkeä ja antoisa.

Kirjan toisessa osassa Kullberg tarkastelee seikkaperäisesti myrskyn aikaa 1991-1992. Tässä osassa käydään tarkasti läpi tuon ajan dramaattiset vaiheet, valuuttakurssi on tällöin pääosassa. Poliitiikan käänneet käydään läpi yksityiskohtaisesti ja Kullberg myös arvioi niitä. Monia mielenkiintoisia havaintoja sisältyy kirjaan. Esimerkkinä seuraava (s.149):”Tuskin on liioiteltua sanoa, että hyvin paljon keskustan ansiosta Suomesta tuli EU:n jäsen. On hyvin todennäköistä, että EU-vastaisuus olisi ollut ylivoimaisen suurta, jos keskusta ei olisi ollut hallitusvastuussa vaan oppositiossa.” Tai samalta sivulta toinen toteamus:”Ulkopuolinen sai käsityksen, että Koivisto oli ottanut Ahon melkein pä ottopojakseen. Heidän yhteistyönsä näytti toimivan varsin hyvin. Arvattavasti Aho kuunteli tarkkaan presidentti Koiviston neuvoja ja toimi paljolti niiden mukaisesti.” Myrskyn ajan kuvaukseen sisältyy paljon mielenkiintois-

ta lähiajan historiaa.

Vakaan markan puolustusta voi kirjasta seurata kuin jännityskertomusta ikään. Juonet ja vastajuonet, mediassa esitetyt lausunnot puolin ja toisin, kulussien takaiset kiistelyt seuraavat toisiaan kuin virran juoksu, jota ei voi pysäyttää. Devalvaatio on niin vahva voima, että kun sen ennustetaan tai odotetaan tulevan sitä ei pysäytä mikään. Epätoivoinen taistelu oli loppullaan keskiviikkoiltana 13. marraskuuta 1991, kun todellinen valuttavaranto oli vain 6.6 miljardia ja torstaina aamupäivällä jouduttiin edelleen myymään 4.4 miljardin markan edestä valuuttaa. Kullberg toteaa: ”Torstaina, marraskuun 14. Päivänä 1991 klo 15.08 tukistot lopetettiin. Markka kellui.” Suomen Pankin johtokunta esitti pankkivaltuustolle 12.3 % devalvaatiota, jolloin ecun markkakurssin vaihteluvälin rajoja nostettiin hallituksen haluamalla 14 prosentilla. Kullbergin kertomuksen lukeminen opettaa paljon olosuhteista, ihmisistä ja intresseistä ekonomisteille ja jopa devalvaation teoriaan perehtyneelle valuuttapolitiikan tutkijalle.

Devalvaation jälkimainingeissa Aho ottaa etäisyyttä ja eron alkusoitto johdattelee lukijan eron hetkeen. Lopuksi Kullberg erittelee ajatuksiaan ja tuntemuksiaan lähdön jälkeen. Kirjoittaja tarkastelee näitä hänelle kipeitä tapahtumia avoimesti ja käsittääkseni niin objektiivisesti kuin mahdollista. On hyvä, että Kullberg on voinut eritellä näitä tapahtumia, koska me kaikki voimme näin nähdä, kuinka tuulista talouspolitiikan johtopaikoilla on ristiaallokossa. Suomessahan erotaan vain harvoin sentakia, että oma linja ei toteudu. Tässä tapauksessa julkinen mielipide vaati eroa ja Kullberg oli kunnian mies, joka uhrautui, kun maan etu sitä näytti vaativan.

Rahapolitiikan säännöstelyn purkaminen toteutettiin 1980-luvulla melko pitkän ajan kuluessa. Sen vaikutukset kulminoituivat ajanjakso-

na, jolloin muutosten vyöry muutenkin koetteli kansantalouttamme. Tavanomaisesta suhdannevaihtelusta olisi varmaan selvitty ainakin välttävasti, mutta siihen yhdistyivät sellaiset rakennemuutokset ja intressit, että suistuimme vuosisadan pahimpaan lamaan. Emme varmaankaan olisi pystyneet välttämään sitä minäkäänlaisella korkopolitiikan, valuuttakurssipolitiikan ja rahapolitiikan yhdistelmällä.

Kullberg ei kirjassaan puhu paljoakaan siitä olisiko markan kelluttaminen auttanut markan vakavuuden puolustamisessa. Hän vastaa tähän kysymykseen Kansantaloudellisen Aikakauskirjan 4/1997 (s. 577) haastattelussa seuraavasti: ”Mielestäni on erittäin suurta jälkiviisautta sanoa kelluttamisen olleen paras vaihtoehto. Se on totta, mutta ei sitä pankissa vakavasti pohdittu. Silloinen rahalaki esti tämän vaihtoehdon. Ajatus kiinteästä valuuttakurssista oli omaksuttu hyvin laajalti yhteiskunnassa. Jos olisi ryhdytty puhumaan järjestelmän muuttamisesta olisi tullut kriisi jo ennen kuin muutosten edellyttämät uudet säädökset olisi saatu valmiiksi.” Tämä nykyisessä tilanteessa hyvä vaihtoehto ei siis ollut niissä olosuhteissa käytävissä.

Rahapolitiikan toimenpiteiden vaikutukset viivästyvät melko paljon, ainakin puolesta vuodesta vuoteen. Tämän takia taloudellisen kehityksen ennusteiden riittävä tarkkuus on ehdoton edellytys toimenpiteen onnistumiselle. Oli si mielenkiintoista tietää, kuinka tarkkoja Suomen Pankissa laaditut ennusteet ovat olleet. Niiden onnistumisesta Kullberg ei kerro mitään.

Nykyisin olemme tilanteessa, jossa väittelemme siitä onko kansantaloutemme ylikuumentunut niin paljon, että jarruttavia talouspolitiikan toimenpiteitä tarvitaan. Tällöin on hyvä lukea Kullbergin kirjaa ja analysoida kuinka paljon nykyinen kehitys poikkeaa 1980-luvun

lopun tilanteesta. Tuon ajan opetukset on syytä palauttaa mieleen, jotta voisimme hyödyntää niitä. Näin voimme mielestäni parhaiten kiittää Kullbergia ja arvostaa hänen kirjoittamansa kirjan sanomaa.

Kansantaloutemme – rakenteet ja muutos, toimittaneet Heikki A. Loikkanen, Jukka Pekkarinen, Suvi-Anne Siimes, Pentti Vartia, Taloustieto Oy 1997, Tampere 1997, 404s.

Kirjan johdannossa todetaan: ”Irrallisten talousuutisten ymmärtäminen on helpompaa, jos päivittäisen tiedon voi suhteuttaa sekä pitemmän aikavälin kehityslinjojen että viimeaikaisista taloudellista kehitystä ja taloudellisia instituutioita koskevaan tietoon. Tämä kirja pyrkii antamaan tarvittavan viitekehityksen näiden ilmiöiden jäsentämiselle ja ymmärtämiselle.” Tämän tavoitteen saavuttamiseksi kirjassa kuvataan ja analysoidaan Suomen kansantalouden kehitystä kansantaloustieteen eturivin tutkijoiden kirjoittamien esseiden voimin. Pääpaino on viimeaikoina tapahtuneen talouden toimintaympäristön, taloudellisten ja muiden yhteiskunnallisten instituutioiden sekä talouden rakenteen muutoksen kuvauksessa.

Riitta Hjerpen ja Pentti Vartian kirjoittama artikkeli: Taloudellinen kasvu ja rakennemuutos 1860-1995 esittelee taloutemme pitkän ajan kehityslinjoja. Talouden kasvun vaiheet ja vaihtelut eritellään vertaamalla kansantuotteen kasvun nopeutta eri ajanjaksoina ja eräiden maiden välillä. Mielenkiintoinen havainto on, että Suomi on saavuttanut muita maita (Iso-Britannia, Japani, Ruotsi ja Yhdysvallat) vuosi- en 1870 ja 1994 välillä henkeä kohden laske- tulla reaalisella bruttokansantuotteella mitaten. Tuotantorakenteen muutoksia kirjoittavat tar- kastelevat karkeahkon toimialaluokituksen

puitteissa. Yksityisen kulutuksen ja julkisen sektorin kehitystä kuvataan suppeasti. Tuotantopanosten käyttöä ja tuottavuutta analysoidaan laajalti, mikä onkin tärkeä taloudellisen kasvun kohdealue. Pienelle avoimelle kansantaloudelle tärkeää ulkomaankauppaa kirjoittajat tarkastelevat monipuolisesti. Lopuksi kirjoittajat erittelevät lyhyesti kasvun ja muutoksen hallintaan liittyviä asioita.

Artikkeli perustuu historiallisen kansantalouden tilinpidon eli Eino H. Laurilan ansiosta syntyneen kasvututkimuksen aikasarjoihin, jotka kuvaavatkin monipuolisesti, joskaan eivät tyhjentävästi, Suomen kansantaloudessa tapahtunutta kasvua ja sen eri vaiheita. Artikkelijäsentää ja kytkee hyvin pitkän ajan kehityslinjat viimeaikaiseen kansantaloutemme kehitykseen ja murrokseen. Ohessa esitetyt lähikuvat: öljykriisit ja 1970-luvun lama, 1990-luvun lama, Suomen teollisuus tänään, palveluelinkeinot tänään, palkan ostovoiman muutos, tuotekehityksenot ja teknologinen muutos liittävät oivasti kehityslinjat nykyiseen kansantaloutemme tilaan. Lukija johdatellaan kirjassa tavallaan tässä artikkelissa muotoutuvan kokonaiskuvan avulla seuraaviin suurennuksiin lähimenneisyydestä.

Pertti Haaparannan kirjoittamassa artikkelissa Suomi ja maailmantalous esitellään Suomen asemaa maailman ulkomaankaupassa ja hyödykkeiden vaihdannassa muiden maiden kanssa tapahtuneita muutoksia. Haaparanta tarkastelee aluksi Suomen ulkomaankauppaa suhteellisen edun näkökulmasta, ulkomaankaupamme rakennetta, kauppapolitiikkaa ja idänkauppaa. Niiden tekijöiden tarkastelu (pääomanmuodostus ja ristikkäiskauppa), jotka selittävät talouden kansainvälisen aseman muutosta, on mielenkiintoinen analyysi. Suomi ja kansainvälinen rahoituksen välitys valaisee lopuksi viimeaikaisen kehityksen suuntia ulko-

maankaupassamme. Haaparannan tarkastelussa on ansiokkainta ulkomaankauppateorian ja empiirisen kehityksen tarkastelun yhdistäminen.

Mika Widgrén kirjoittaa ajankohtaisesta aiheesta, Suomesta ja Euroopan integraatiosta. Hän tarkastelee peittävästi Suomen integroitumista Euroopan unioniin, alueellista integraatiota, EU:ta instituutiona, Suomen EU-jäsenyyden taloudellisia vaikutuksia ja EU:n lähitulevaisuuden haasteita.

Erkki Koskela, Heikki A. Loikkanen ja Matti Tuomala tarkastelevat julkista sektoria Suomessa. He esittelevät aluksi markkinoiden epäonnistumista ja tehtäviä, joiden hoitamiseksi julkista sektoria tarvitaan: tulonjako ja allokatio sekä erittelevät julkisen sektorin kasvun syitä. Julkisten menojen rakennetta kuvataan kansainvälisten vertailujen avulla. Julkisyhteisöjen: valtio, kunnat ja sosiaalirahastot, tulo- ja menorakennetta selvitetään yksityiskohtaisesti viimeaikaisten tietojen avulla. Tämä tarkastelu valaisee hyvin Suomen asemaa hyvinvointivaltiona Euroopan OECD-maiden piirissä. Valtion budjettialijäämän ja valtion velan kehitys on ollut maassamme melko keskeinen väittelyn ja pohdinnan kohde. Kirjoittajat pohtivat näitä ongelmia ja finanssipolitiikan konvergenssikriteereitä Suomen aineiston avulla 1970-luvun alusta vuoteen 1995. Tällöin keskustellaan myös julkisten menojen erilaisten rahoitusvaihtoehtojen taloudellisista vaikutuksista. Verotukseen liittyvät taloudelliset ongelmat ovat tämän keskustelun luonteva jatke. Taloudellinen eriarvoisuus ja tulonjakoa ovat artikkelissa lopuksi tutkimuksen kohteena sekä kansainvälisesti että Suomessa tapahtuneen kehityksen valossa.

Kirjoittavat ovat artikkelissaan onnistuneet mainiosti yhdistämään julkisen sektoriin liittyvien käsitteiden ja teorian tarkastelun empiiristen tulosten esittämiseen. Tästä luvusta saa

erinomaisen selkeän ja tasapuolisen käsityksen nykyisen kehityksemme keskeisistä ongelmista ja niiden ratkaisumahdollisuuksista.

Matti Virén kirjoittaa kotitalouksien tuloista ja kulutuksesta. Mielenkiinnon kohteena on kotitalouksien kulutuksen kasvu sinänsä sekä yksityisen kulutuksen ja tulojen välisen suhteen analyysi. Tarkastelussa Virén keskittyy paljolti kyseisten kokonaissuureiden kehitykseen, jota täydennetään tulojen ja kulutuksen rakenteen kuvaamisella. Artikkelissa käsitellään tällöin seuraavia asioita: katsaus teoriaan, yksityisen kulutuksen kasvun pääpiirteet, kotitalouksien tulot ja tulonjako, kotitalouksien säästäminen, kulutuksen rakenteen muutokset ja kotitalouksien säästäminen ja investoinnit. Virénin artikkeli täydentää julkisen sektorin tarkastelun antamaa kuvaa hyvinvointimme kehityksestä.

Markku Ollikainen esittelee luonnonvara- ja ympäristötaloutta kuvailemalla Suomen tärkeimpien luonnonvarojen hyödyntämistä ja ympäristöpolitiikkaa Hän tarkastelee luonnonvarojen käyttöä ja siihen liittyvää politiikkaa metsätaloudessa, maataloudessa, energiataloudessa, kalataloudessa ja kaivannaistoiminnassa. Teollisuuteen ja energiaan kohdistuvaa saastumisen ehkäisylinjaa ja alkuperäisluonnon suojelua valaistaa lopuksi. Artikkelista lukija saa hyvät perustiedot tästä ajankohtaisesta ja tavanomaisen taloudellisen tarkastelun ulkopuolesta aiheesta.

Jaakko Pehkonen ja Tuire Santamäki-Vuori pohtivat työmarkkinoiden kehityspiirteitä ja toimintaa. Työmarkkinoiden keskeinen ja erityinen asema kansantaloudessa korostaa tämän aiheen tärkeyttä tässäkin yhteydessä. Kirjoittajat tarkastelevat artikkelissaan aluksi työmarkkinoiden kehityspiirteitä Suomessa 1970-1995. Työvoiman määrä ja rakenne, työllisyyden ja työnteon muodot, työttömyyden taso ja vaihtelut, työvoiman liikkuvuus, työvoimapolitiikka,

reaaliansiot ja palkkaerot ovat tällöin tarkastelun kohteena. Työmarkkinoiden toimintaa kirjoittajat pohtivat teorian ja empiiristen havaintojen kannalta. Palkat ja työmarkkinoiden instituutiot, palkat ja työttömyys, työttömyyden pysyvyys ja työttömyyden tasapainotaso ovat tällöin analyysin kohteena. Kirjoittajat ovat mielestäni onnistuneet erinomaisesti esittelemään ja pohtimaan artikkelissaan tämän kansantaloutemme toiminnan keskeisen alueen olennaiset aiheet.

Seppo Honkapohja ja Vesa Vihriälä tarjoavat artikkelissaan perustietoa rahoitusmarkkinoista. Tarkastelun kohteena ovat rahoitusmarkkinoiden tehtävät ja rakenne, rahoituslaitokset, arvopaperimarkkinat, hinnanmuodostus rahoitusmarkkinoilla, rahoitusmarkkinoiden murros ja rahoitusmarkkinoiden säätely. Kaikki tämä on erittäin tarpeellista rahoitusmarkkinoiden toiminnan ymmärtämiseksi, koska nämä markkinat ovat huomattavien muutosten kohtena 1980-luvulta lähtien.

Suvi-Anne Siimes ja Juha Tarkka kirjoittavat rahapolitiikasta ja inflaatiosta artikkelissaan, joka hyvin jatkaa Honkapohjan ja Vihriälän aloittamaa aihetta rahoitusmarkkinoiden toiminnasta. Tarkastelun kohteena ovat rahapolitiikan instituutiot, rahapolitiikan tavoitteet, rahapolitiikan välineet ja niiden kehitys sekä rahapolitiikan itsenäisyys ja Euroopan rahapoliittinen integraatio. Kaikki nämä aiheet ovat ajankohtaisia ja nykyisin vilkkaan keskustelun kohteena. Niiden hallitseminen pitäisi olla ekonomistien, ja muidenkin, tietovarannon osa. Artikkelit rahoitusmarkkinoista ja rahapolitiikasta tarjoavat hyvän lähteen tämän tietovarannon uudistamiselle.

Jukka Pekkarinen ja Juhana Vartiainen kirjoittavat kirjan lopuksi suhdannevaihteluista ja talouspolitiikasta. He kuvaavat artikkelissaan Suomen suhdannevaihteluiden luonnetta ja nii-

hin liittyviä valintoja käyttäen lähtökohtana huomioita kansantaloustieteellisen ajattelun muutoksista. Tämän jälkeen kirjoittajat käsittelevät päävaiheittain Suomen talouspolitiikkaa, jolle on ollut luontaista pienen avoimen talouden ongelmanasettelut ja omaleimainen talouspoliittinen perinne. Luotonsäännöstelyn ajanjakso 1940-luvulta 1980-luvun alkuun on tällöin oma lukunsa ja vakautumisesta uuteen kriisiin, 1970-luvun lopulta 1990-luvulle, omansa.

Pekkarisen ja Vartiaisen artikkeli johdattaa lukijan hyvin suhdannevaihteluihin ja talouspolitiikan syövereihin. Uudessa ennen kokemattomassa kansantaloutemme tilanteessa, EU:ssa ja EMU:ssa, olemme monien valintojen edessä, jossa talouspolitiikan toimenpiteitä on tarkoin punnittava saatujen oppien ja kokemusten valossa. Tarvitsemme ”varovaista ja nöyrää asennetta kansantalouden ohjauksen ongelmiin” niinkuin kirjoittajat aivan oikein painottavat.

Tekemäni lyhyt katsaus kirjan sisältöön osoittanee, että kirjan tarkoitus pyrkiä antamaan tarvittava viitekehys päivittäisen tiedon suhteuttamiseen sekä pidemmän aikavälin kehityslinjoja että viimeaikaista taloudellista kehitystä ja taloudellisia instituutioita koskevaan tietoon, on peittävästi saavutettu. Kansantaloustieteen oppikirjat ovat vieraskielisiä, jolloin ne myös perustuvat meille vieraiden instituutioiden ja olosuhteiden toimintaan. Tällöin on vaikea käsittää, mitä tarkoitetaan, kun joutuu selvittämään sekä vieraiden instituutioiden toiminnan periaatteet että varsinaisen taloudellisen toiminnan säännönmukaisuudet. Tehdyt päätelmät eivät tällöin välttämättä sovellu suomalaisiin olosuhteisiin. Käsillä oleva kirja auttaa ymmärtämään Suomen kansantalouden erityispiirteitä ja kansantaloustieteen oppeja, koska tapahtuneet ilmiöt ovat ainakin osittain tutuja ja niitä tulkitsevat juuri tähän kansantalou-

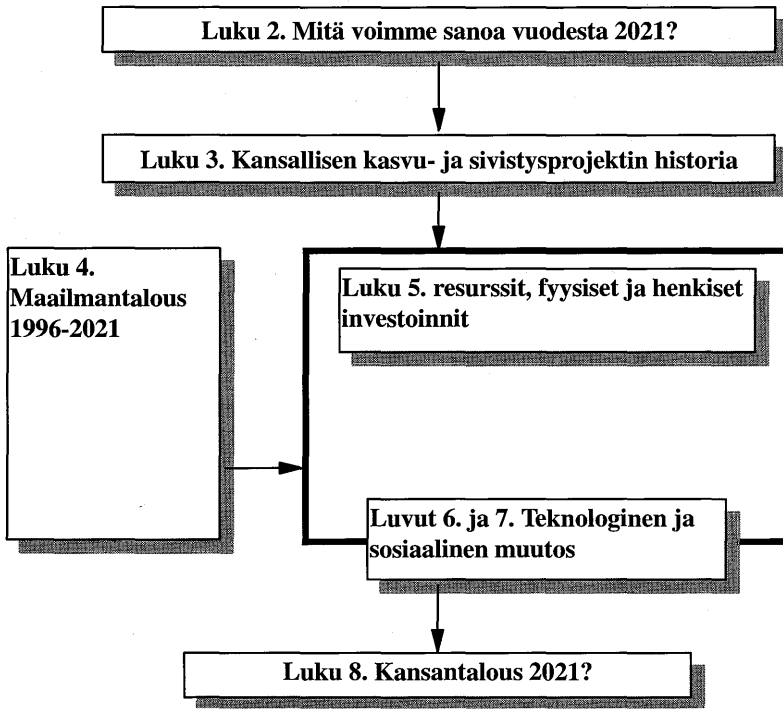
teen peryytyneet tutkijat. Kuitenkin jäin vielä kaipaamaan kokonaisuudesta kansantalouden makrokehityksestä, johon huoltotaseen tarkastelu

Kirja soveltuu erittäin hyvin oppikirjaksi ja yleisesitykseksi kaikille Suomen taloudesta kiinnostuneille sekä eri alojen opettajille ja tutkijoille. Se on hyvä käsikirja ajankohtaisia katsoaksia tekeville henkilöille ja tarjoaa hyvän mahdollisuuden katsausten laadun ja asiantuntemuksen parantamiseen. Ongelmana saattaa olla empiirisen tiedon vanheneminen joskin tiedon ajankohtaistaminen on tietenkin mahdollista Tilastokeskuksen kansantalouden tilinpidosta ja tutkimuslaitosten julkaisuista, mutta vaatii niiden tuntemista.

Pentti Vartia ja Pekka Ylä-Anttila: Kansantalous 2021, Julkaisija: Elinkeinoelämän Tutkimuslaitos ja Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sarja B 126 SITRA 153, Kustantaja: Taloustieto Oy, Helsinki 1996.

Kirja jatkaa samojen tekijöiden vuoden 1992 julkaisua ”Kansantalous 2017”, josta on otettu kaksi uusintapainosta. Tulevaisuutta tarkastellaan nyt 25 vuoden tähtäimellä ja uusin eväin. Tämä onkin tarpeen, koska lähtökohta on kokemamme laman myötä huomattavasti muuttunut. Valtiota painavat huomattavat velat, hyvinvointivaltion toiminnat ovat uudelleen arvioinnin kohteena, olemme EU:n ja EMU:n jäseniä ja Euroopassa on tapahtunut muitakin huomattavia muutoksia. Kirjoittajien ajatukset perustuvat pitkälti Elinkeinoelämän Tutkimuslaitoksen viime vuosien tutkimuksiin. Suomen itsenäisyyden juhlarahasto on tukenut hanketta taloudellisesti.

Kirjan rakennetta kirjoittajat ovat kuvanneet loistavasti oheisen kuvion avulla. Keskeiset tu-

levaisuutemme muotoutumiseen vaikuttavat mikrotekijät hahmotellaan luvuissa 5-7. Ovat-han inhimillinen pääoma, teknologinen kehitys ja talouden instituutiot tulevan kasvun sellaisia ydintekijöitä, joihin vaikuttaminen on lähinnä hallussamme ja meistä itsestämme riippuvaa. Emme voi paljoakaan vaikuttaa siihen, miten kansainvälinen talous kehittyy. Voimme vain sopeutua siihen ja silloin on mainittujen tekijöiden kehitys ja kehittäminen ehdoton onnistumisen edellytys.

Luvussa viisi kirjoittajat pohtivat kasvuun tarvittavien panosten merkitystä ja riittävyttä. Maassamme lähes kaksi vuosisataa jatkunut taloudellinen kasvu selittyy osin pelkällä luonnonvarojen, työpanoksen ja fyysisen pääoman kasvulla, mutta erityisesti henkisen pääoman karttumisella on huomattava vaikutus. Suomen väkiluvun kasvu voinee tulevaisuudessa perus-

tua vain siirtolaisuuden lisääntymiseen. Henkinen pääoma puolestaan perustuu hyvin koulutettuun väestöön myös tulevaisuudessa, mikä vaatii koulutuksen tehostamistakin. Nuoret ikäluokat ovat meillä teollisuusmaiden parhaiten koulutettuja, mutta Suomessa koulutusmenot ovat sekä suhteessa kansantuotteeseen että julkisiin menoihin OECD-maiden korkeimmat.

Suomella on käytettävissä luonnonvaroja, joiden riittävyttä kirjoittavat pohtivat luvussa viisi. Osoittautuu, että ongelma ei ole niinkään luonnonvarojen riittävyys kuin mahdollinen saastumisesta johtuva luonnon toimintojen häiriintyminen. Pääoman riittävydestä kirjoittajat eivät kannu huolta. Investointiasteen arvellaan jäävän selvästi alle viime vuosikymmenien keskiarvon, lähelle OECD-maiden nykyistä investointiastetta. Investointien tehokkuuden toivotaan paranevan ja suuntautuvan entistä

enemmän aineettomiin investointeihin.

Kasvun perustekijöiden laadun mittausiongelmat ovat kasvututkimuksen heikkous, jota uusi kasvututkimus on poistanut korostamalla osaamisen ja tuotekehityksen asemaa ja niiden endogeenista luonnetta. Siihen on vielä yhdistetty tiedon ulkoisvaikutukset, kun uudesta tiedosta hyötyvät muutkin yksiköt kuin tiedon tuottaja itse. Kansainvälistyminen ja tietoteknologian kehitys parantavat vielä näitä vaikutuksia tulevaisuudessa. On siis aivan luontevaa kirjoittaa teknologian kehityksestä tulevan kasvun ytimenä, luku 6. Luvussa tarkastellaan teknologian kehitystä Suomessa ja muualla, teknologian siirtymistä ja joustavaa tuotantomallia. Kirjoittajien mielestä se on tulevaisuuden ydinasia yrityksissä. He kirjoittavat: ”Tulevassa kansainvälisessä työnjaossa Suomen osaksi näyttäisi luontevimmin jäävän pieniin tuotantotarjoihin perustuva, pääosin korkeasti koulutettua työvoimaa käyttävä ja voimakkaasti asiassuuntautunut tuotanto.”

Kirjoittajat oivaltavat, että ”kasvu, teknologinen kehitys sekä sosiaalisten instituutioiden ja organisaatioiden muutos kulkevat käsi kädessä”. Hyvin toimivat instituutiot luovat dynaamisesti toimivan ja kehittyvän yhteiskunnan, mikä on puolestaan tehokkaasti toimivan kansantalouden edellytys. Kirjoittajat tarkastelevat yrityksissä tapahtuvia organisatorisia muutoksia, mahdollisia julkisen sektorin organisatorisia ja institutionaalisia innovaatioita sekä työ-, raha- ja valuuttamarkkinoita. Tämän pohdinnan pääpaino on yrityksissä, joiden osalta tarkastellaan muun muassa joustavia yrityksiä ja verkostotaloutta, yritysten kansainvälistymistä, suuryritysten roolia sekä informaatioyhteiskunnan kehitystä. Hyvinvointivaltion kriisin, julkisen sektorin tarpeen ja kehitysnäkymien sekä tulontasauksen ongelmien tarkastelu sisältyy julkisen sektorin näkymien poh-

dintaan.

Luvussa kahdeksan kirjoittajat esittävät yhteenvedon kirjan keskeisistä ajatuksista sekä käsityksensä kansallisen kasvu- ja sivistysprojektin muutostarpeesta. Makrotaloudellista tarkastelua odottanut lukija pettyy tässä vaiheessa, jos hän on odottanut tulevan kasvunopeuden kvantitatiivista arviota. Mikroperusteista ei muotoudu makroennustetta. Bruttokansantuotteen määrän kasvusta henkeä kohden kirjoittavat toteavat: ”Mikäli kasvu on seuraavan 25 vuoden aikana keskimäärin 2.5 % vuodessa (tämä on ajanjakson 1860-1995 keskimääräinen kasvu), bruttokansantuote henkeä kohti on lähes kaksinkertainen, missä rahassa se aikanaan sitten ilmaistaankaan”. Kuviossa esitetyt keskimääräisen kasvunopeuden vaihtoehdot 1, 2, 3 ja 4 % ilmentävät kirjoittajien arvion odotetavissa olevan keskimääräisen kasvunopeuden vaihteluvälistä. Olisi mielenkiintoista tietää minkälaiset kehityskuviot näiden erilaisten kasvunopeuksien taakse kätkeytyvät!

Kirja päättyy kuvaan Simo Hannulan ”Ennus”-taulusta, missä Janus-kasvoinen mies katsoo samanaikaisesti menneisyyttä ja tulevaisuutta. Menneisyys on taulussa verraten selkeä, mutta tulevaisuus on sekava, monien vaihtoehtojen hämärtämä. Tämä kuvaa hyvin myös Vartian ja Ylä-Anttilan omaksumaa tulevaisuuden tutkimusmenetelmää. Menneen kehityksen suuntaviivat esitetään selkeästi kvantitatiivisesti eritellen ja muiden maiden kehitykseen verraten. Kirjoittajien ote on humanistinen ja ilmaisu selkeää, mukaansa tempaavaa. Tulevaisuuden tarkastelu on paljolti sen varassa, mitä nykyisin on tapahtumassa. Näkemykset tulevasta perustuvat tähän, mikä minustakin on viisasta, koska muu lähestymistapa olisi pelkäämistään arvailujen varassa. Nojautuminen mikro-tarkasteluun tuo hyvin esiin tulevien vaihtoehtojen kirjon. Luvun 2 esittely: mitä voimme sa-

noa vuodesta 2021, on erinomainen ja uskottava tulevaisuuden hahmottamisen menetelmällinen tarkastelu. Laaja ja hyvä lähdeluettelo antaa erinomaiset viitteet vieläkin enemmän nykyhetken suunnista ja tulevaisuudesta kiinnostuneelle lukijalle.